

KATARINA JUVANČIČ je antropologinja, glasbena novinarka in kantavtorica, ki se s Škotsko spoznava že šestnajst let in ima na tistih koncertih že skoraj status domačinke. Najprej jo je odkrivala kot turistka, kasneje kot raziskovalka škotske folk glasbe, danes pa kot performerka. Še vedno trdi, da o njej premalo ve in se zato tja vedno znova vrača.

Spektakularni klifi na polotoku Eshaness, ki leži na severozahodnem delu šetlandskega »celinskega« konca.

Northern Isles SEVERNI OTOKI

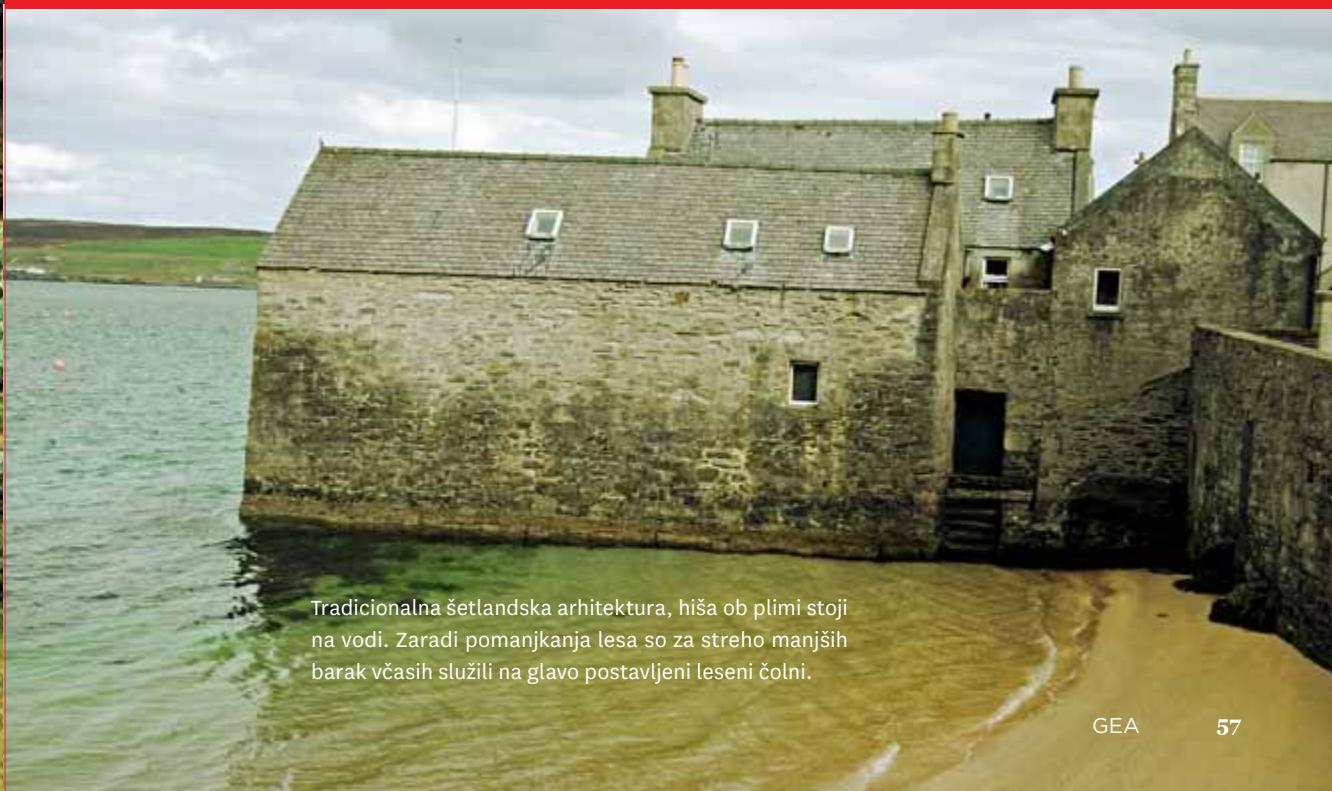
SHETLAND ISLANDS
SHETLANDSKI OTOKI

ORKNEY ISLANDS
ORKNEYEVI OTOKI
SHUTTERSTOCK

ŠKOTSKI OTOKI

BESEDILO IN FOTOGRAFIJE: **KATARINA JUVANČIČ**

Tradicionalna šetlandska arhitektura, hiša ob plimi stoji na vodi. Zaradi pomanjkanja lesa so za streho manjših barak včasih služili na glavo postavljeni leseni čolni.

Trajekt Northlink je najpomembnejša morska povezava med Shetlandi in celino.

Ribiške ladje v pristanišču glavnega mesta Shetlandskih otokov, Lerwick.

Skriti

»Tudi vama sem nekaj malega prinesla. Zgolj eno drobno pozornost.« Anne in njeni hčerki Lisi iz Fair Isla sem nerodno pomolila dva obeska za ključe s slovenskim motivom. Po vljudnem hvala sta obe prasnili v smeh. »Joj, naša vhodna vrata še nikoli niso videla ključa. Že zdavnaj se je izgubil, ključavnica je pa tudi že čisto zarjavela.« Zardela sem kot avgustovski paradižnik na maminem vrtu. Na drobcenem otoku s šestdeset in nekaj prebivalci, ki leži med Shetlandskim in Orkneyjskim otočjem, čisto na samem, pač nikomur ni treba ničesar zaklepati. Tudi na drugih otokih na Škotskem sem večkrat naletela na odprtost najrazličnejših razsežnosti, oblik in obrazov. Med drugim tudi na male obcestne ropotarnice, delavnice ali knjigarnice, ki so bile sicer odprte oziroma odklenjene, a nikjer ni bilo žive duše. Sa-

biseri Škotske

Razgled na zahodne otoke iz ribiške vasice Achiltibuie, SZ Škotske

mo pušica in napis – Vzemi, kar hočeš, in daj, kolikor se ti zdi, ali Vsak izdelek 1 funt.

Odprtost začneš opazati in udomačevati, še preden stopiš na kakšnega izmed 800 in več otokov (od tega je stalno naseljenih zgolj dobrih 10 odstotkov), ki obkrožajo Škotsko. Na otoke je pač treba priti čez morje – včasih se sicer lahko zapelješ zgolj čez most, kot na otok Skye, sicer pa z letalom ali ladjo. Prav slednja je sicer najbolj priljubljeno sredstvo potovanja, pa najsi vas pot zanese na Notranje ali Zunanje Hebride ali severno ležeče Orkneyjske in Shetlandske otoke, ki so od pristaniškega Aberdeena oddaljeni šest oziroma 14 ur vožnje.

Če je vzhodna škotska obala monolitna in slabo razčlenjena, je zahod pravi otoški raj.

Ledeniki, ki so še v zadnji ledeni dobi prekrivali današnjo Škotsko, so ob otoplitvi izklesali slikovito pokrajino, prepredeno s fjordi (po škotsko: firth), jezeri (po škotsko: loch), polotoki in otoki, ki je zaradi specifične topografije še danes slabše prehodna. Zato se je, tudi če nisi otočan, z zahodne obale v Glasgow večkrat lažje, udobneje in predvsem hitreje zapeljati s trajektom in vlakom kot z avtom.

Če vam eksotični škotski dialekti ne delajo prevelikih preglavic, se lahko že med enourno vožnjo iz pristaniškega Ardrossana do otoka Arran zapletete v pogovor z domačini ali številnimi turisti, ki se v poletnih mesecih drenjajo v pristanišču. Arran je namreč najjužnejši zahodnoškotski otok ter hkrati najbližje milijonskemu Glasgowu (z vlakom in trajektom

od vlemesta do tega simpatičnega otoka potrebujete zgolj slabi dve uri) in je zato ob vikendih priljubljena destinacija mestnega življa. Nemalokrat boste v hostlih, lokalnih pubih ali na avtobusih naleteli na razigrane gruče vikendašev, ki pridejo na otok praznovat rojstni dan, deklščino, fantovščino ali poroko.

Na zahodni obali in otokih je zelo razvit tudi pohodniški turizem, saj hriboviti otoki ponujajo izjemno veliko razmeroma enostavnih ali zahtevnih vzponov ter dih jemajočih razgledov. Kljub pravljicnim fotografijam škotskega višavja in otočja pa se je treba na trekinge in pohode vseeno dobro pripraviti, saj so vremenske razmere na severnem Atlantiku nepredvidljive; kaj kmalu se lahko zgodi, da kljub povsem jasnemu sončnemu dnevu in odlič-

Del pristaniške vedute Lerwicka

Tradicionalni »jam session« v znamenitem lerwiškem pubu The Lounge Bar

ni vremenski napovedi sredi vzpona ali pohajkovanja zabredete v gosto meglo ali močan naliv. Da se, preprosto, izgubite. Vsako leto se tako izgubi tudi kak turist. Nekateri za vedno. Ni čudno, da toliko otoških pripovedk govori o ljudeh, ki so jih ugrabila vilinska bitja (fairy folk po škotsko) ali troli (trows – ti imajo domicil predvsem na Orkneyjskih in Shetlandskih otokih) in za katerimi se je izgubila vsaka sled. No, nekaterim se je na primer po sedmih letih služenja vilinski kraljici ali glasbenem kratkočasenju trolov (troli še posebno obožujejo goslaške napeve) celo uspelo vrniti, obdarjeni z materialnim bogastvom ali na novo pridobljenimi magičnimi spodobnostmi.

Na Arranu vas lahko namesto bajnih bitij splaši jelenjad, ki se pase sredi visoke praproti, včasih posmuka solato na vrtovih ali povzroči kak manjši zastoj na lokalnih cestah. Mimogrede, na enosmernih otoških cestah vas čakajo bližnja srečanja še

z dolgodelnim višavskim govedom ali vsaj z ovcami. Navadno tam, kjer najmanj pričakujete, ali takrat, ko se vam kam mudi. Če po nesreči povozite zajca ali fazana, pa si ga lahko pripravite za večerjo. »Roadkill« je ena izmed škotskih specialitet. Turistom je sicer navadno ne ponujajo.

Odrptost otoških krajin te draži že s palube trajekta in te vabi, da se prepustiš plivkanju sivomodrikastega morja, pospremljenega s pišem mrzlega vetra ter krikom galeb in drugih severnoatlantskih oziroma severnomorskih ptic (galeb, strmoglavec, govnačka, njorka, čigra, vranjek, slapnik, lumna, viharnik). K odrptosti in pretočnosti razgibanega terena (le malo škotskih otokov je zares nižinskih) pripomore tudi njena popolna razgaljenost. Na škotskih otokih razen nekaj umetnih nasadov smrek in poskusov pogozdovanja (predvsem na zahodnih otokih) namreč ni dreves, ki bi omilila neprestano prepišnost. Predstava o gozdu je predvsem

za starejše prebivalce povsem razoglavih Shetlandskih otokov tako eksotična kot za nas življenje na skalah (Shetlandci svoje otoke ljubkovalno kličejo Da Rocks) sredi severnega Atlantika. Neki gospod mi je povedal, da se je na izletu v Edinburgh zaletel v edino drevo v parku, saj ga enostavno ni videl.

Goli hrbti impozantnih gora, ki jih biča neusmiljena burja, spektakularni klifi, ki jih spodjedajo močni oceanski tokovi ter plimovanje, dolge in samotne peščene obale, po katerih se lahko sprehajaš ure, ne da bi naletel na kogarkoli, posebna severna svetloba, ki mehko obarva smaragdno zelenino travnikov in pašnikov ter rjavino šotnih polj, pa tudi simbiotično bivanje ljudi z relikti preteklosti (kamniti krogi, grobnice in ostale arheološke sledi prednikov) ter gostoljubnost lokalnega življa, ki ohranja svojevrstno izročilo (predvsem pripovedništvo, glasbo in petje) in živi za urbanim časom, na otoke že nekaj stletij

privabljajo številne umetnike, raziskovalce, pustolovce ter turiste. Srečevanje s stereotipi o »nas in drugih«, o otoški izoliranosti, romantičnem sobivanju z naravo ali celo nazadnjaškosti pa je vedno zanimiva izkušnja, ki jo je treba preizpraševati v živo. O tem priča tudi zgodba o Eiggu.

Ta 31 km² velik otok v Notranjih Hebridih, ki leži severno od otoka Mull in južno od otoka Skye na zahodni obali in šteje 83 duš, je prvi otok na svetu z danes že skoraj povsem samozadostno električno oskrbo. 90 odstotkov energije pridobiva iz obnovljivih virov (vetrnice, sončne celice, vodne turbine). Eigg je zgodba o uspešni mali skupnosti, ki je od leta 1997, ko so domačini odkupili otok od prejšnjega lastnika (večina škotskih otokov je namreč še vedno v lasti bogatih posestnikov), doživela bliskovit gospodarski in kulturni razvoj, seveda v okviru okoljskih danosti in zmožnosti. Je tudi eden redkih otokov, na katerem se število priseljencev pove-

Na enosmernih otoških cestah voznike lahko presenetijo bližnja srečanja z dolgodelakim višavskim govedom ali vsaj z ovcami.

čuje. Vsak, ki na Eiggu živi več kot pol leta, lahko postane član sveta prebivalcev in tako aktivno sodeluje pri političnih in gospodarskih odločitvah.

Kar nekaj škotskih otoških skupnosti odlikuje odprta, participatorna demokracija, ki je nujen pogoj za dobre odnose in trajnostni socialni ter ekonomski napredek malih in ranljivih skupnosti. »Veš, pri nas ne moremo ostati skregani in se opravljati za hrptom. Skupnost tega enostavno ne bi zdržala. Zato moramo vedno vreči karte na mizo in se dogovoriti, kako bomo kaj izvedli, si razdeliti naloge in delati skupaj. Tu ni nobene romantike,« mi je zaupala gospa z enega manjših otokov, ki uspešno kljubuje prej omenjenim stereotipom.

Čeprav je bila večina škotskih otokov poseljena že v mezolitiku (10.000–5000 let pr. n. št.) pa so težke razmere za kmetovanje in življenje, izoliranost in oddaljenost od urbanih središč ter višavske čistke (prisil-

ne deložacije malih kmetov in bajtarjev v 18. in 19. stoletju, ki so jih zgodnji kapitalisti dobesedno zamenjali za takrat bolj donosne ovce) vse od zgodnje industrializacije v 19. stoletju prisilili otočane, da so si boljše življenje poiskali na celini. Velika večina se jih ni več vrnila. Najbolj žalosten je primer Sv. Kilde, najbolj zahodnega in izoliranega arhipelaga Zunanjih Hebridov, s katerega so leta 1930 izselili poslednjih 36 ljudi. Otok je bil poseljen vsaj 2000 let, prebivalce pa so zdesetkale bolezni, lakota in emigracija.

Danes se trend obrača, saj si vse več ljudi želi mirnejšega, varnejšega in kakovostnejšega življenja. Glede slednjega škotski otoki, predvsem z nafto bogati severnoležeči Shetlandi in Orkneyji, ki imajo skoraj ničelno brezposelnost in odlično socialno oskrbo, v britanskih cenzusih zasedajo najvišja mesta. Na vseh škotskih otokih trenutno živi nekaj več kot 103.000 ljudi, kar še vedno predstavlja manj kot 2 odstotka celotne škotske populacije.

Otoške skupnosti postajajo gospodarsko močnejše, neodvisnejše in infrastrukturno razvitejše, kot so bile pred desetletji, k čemer je poleg tradicionalno zelo razvitega ribištva in kmetijstva pripomogel tudi štiridesetletni razvoj naftne industrije v Severnem morju, v zadnjem času tudi obnovljivih virov energije (predvsem izkoriščanje energije vetra in plime) ter turizem, ki je najbolj razvit prav na največjih otokih Zunanjih Hebridov – Lewisu in Harrisu. Lewis in Harris sta poleg Shetlandskih in Orkneyjskih otokov največja in najbolj poseljena škotska otoka (skupaj s severnim in južnim Uistom, Benbeculo, Barro ter drugimi desetimi otoki tvorita arhipelag Zunanjih Hebridov), na katerih religija oziroma protestanske denominacije še danes igrajo pomembno vlogo. Še posebno znana je Svobodna cerkev Škotske (Free Church of Scotland), ki zahteva striktno upoštevanje verskih pravil sabatha (nedelje). Do nedavnega so bile na nedeljo po otokih zaprte vse trgovine in

javni objekti (razen cerkva, seveda), vozil ni niti trajekt.

Na še eno posebnost Hebridov naletite že ob branju lokalnih tabel, menijev, poslušanju radia ali prisluškovanju pogovora med vaščani, pri čemer si lahko z angleščino pomagata ravno toliko kot s slovenščino. Domačini namreč poleg angleščine govorijo tudi gelščino – keltski jezik, ki je prav na tem področju najbolj razširjen jezik komunikacije in poleg angleščine tudi uradni škotski jezik.

Na drugi strani Škotske, na Shetlandih in Orkneyjih, se keltski kulturni in jezikovni vpliv umika vikinškimi oziroma nordijskim. Ne glede na to, da so bili ti otoki pod norveško krono le do 15. stoletja, je tako trgovska kot kulturna in jezikovna vez z Norveško ostala močna, tudi po zaslugi rigidne in agresivne škotske kolonizacije. Verjetno se imajo tudi zato prebivalci teh otočij še danes za potomce Vikingov in ne za Škote. Tudi lokalna geneaološka pripovedka priča o tem, da naj bi šel nekoč

velikan na Norveško rezat šoto, in ko se je vračal domov čez morje, se je odzval klicu narave. Spustil je hlače in »posral« zemljo. Od tod ime Shetlandi (posrana zemlja). Nadaljeval je svojo pot, vse dokler se mu pas na košu ni strgal in so kosi šote zleteli v morje. Tako naj bi nastali Orkneyji.

Da je otoška identiteta močno vkoreninjena v tamkajšnje ljudi, priča tudi veliko zanimanje za lastno zgodovino, folkloro in arheologijo, ki ga otočani lahko nadgrajujejo tudi z univerzitetno izobrazbo, do katere lahko pridejo, ne da bi morali zapustiti svoje otoke. Univerza Višavja in otokov (University of Highlands and Islands) s sedežem v Invernessu ima na vseh večjih škotskih otokih svoje podružnične kolidže, kjer lahko študirata tako družboslovje, humanistko kot naravoslovne vede, s poudarkom na lokalnih značilnostih.

Tako v času dolge in temne zime kot v poletju z zgolj kako uro teme (Shetlandi so od Londona oddaljeni približno 1000 kilometrov, toliko kot na primer Ljubljana

od Varšave) domačini vedno najdejo razlog za praznovanje. Prav Shetlandski otoki, katerih celotno populacijo bi sicer lahko stlačili v Novo mesto (okoli 22.000 ljudi), so prava mala festivalska meka, z vsaj dvanajstimi večjimi festivali na leto. Najbolj znana sta januarski Up Helly Aa, ognjena procesija bradatih domačinov, ki se za nekaj dni prelevijo v Vikinge, ter majski folk festival, ki na otoke privablja ljubitelje sodobne ljudske glasbe z vsega sveta.

Poleg odprtosti narave škotske otoke odpirajo tudi obrazi domačinov. Po službi ali službah (veliko otočanov namreč služi kruh z najrazličnejšimi deli) oziroma pod večer se navadno vedno najde čas za šilce odličnega lokalnega viskija ali pinto aleja, ki ga varijo »tamle čez«. In za klepet z zvedavimi turisti. Včasih se zgodi, da kdo pograbí instrument, vam ga pomoli pod nos ali vas prosi, da kaj zapojete. In reči ne, je nevljudno. Zato se pred odhodom na otoke naučite vsaj eno domačo pesem. Po možnosti ljudsko. Škotski otočani imajo namreč radi muziko. Njihovi vilinci pa tudi. ❌